

Інститут зміни умов тримання засуджених у межах однієї виправної колонії: проблемні аспекти

Без перебільшення можна стверджувати, що особливу роль у процесі виконання (відбування) покарання у вигляді позбавлення волі відіграє інститут зміни умов тримання засуджених у межах однієї виправної колонії (далі - ВК), який традиційно виступає невід'ємною складовою частиною прогресивної системи відбування покарання у вигляді позбавлення волі. Сутність цього інституту полягає в тому, що в залежності від поведінки засудженого, його ставлення до праці, строку відбутого покарання тощо, його правовий статус у межах однієї колонії може суттєво змінюватися як у бік зменшення обсягу правообмежень, встановлених кримінально-виконавчим законодавством, так і в бік їх збільшення.

Андрій ГЕЛЯ

член Координаційного бюро з проблем кримінально-виконавчого права відділення кримінально-правових наук НАПрН України, доцент кафедри правознавства Вінницького національного аграрного-університету, кандидат юридичних наук

Завданням нього інституту є стимулювання прагнення засудженого до виправлення, правеслухняної поведінки та сумлінного ставлення до праці під час відбування покарання. Отже, цей інститут є важливим стимулюючим фактором для мотивації правомірної поведінки засуджених і може суттєво впливати на обсяг встановлених для них правообмежень. Крім того, в більшості випадків саме застосування норм цього інституту, як правило, створює необхідні передумови для подальшого застосування до засуджених норм інших інститутів прогресивної системи — зміни умов тримання засуджених шляхом переведення до колонії іншого виду, умовно-досрочкового звільнення або заміння невідбутої частини покарання більшою м'якою.

Ефективність функціонування інституту зміни умов тримання насамперед залежить від того, наскільки суттєво може змінитися правовий статус засудженого в результаті його застосування та досконалості відповідних норм кримінально-виконавчого права, що його регулюють. Для того, аби визначити, наскільки ж ефективним є цей Інститут на сьогодні та яких змін він зазнав з прийняттям Кримінально-виконавчого кодексу України (далі — КВК), проаналізуємо чинне кримінально-виконавче законодавство.

Зміна умов тримання засуджених до позбавлення волі на певний строк

Доцільно зауважити, що норми цього інституту свого часу були закріплені й у Виправно-трудовому кодексі України (далі — ВТК). Відповідно до ч. 2 ст. 45 ВТК зміна умов тримання засуджених у межах однієї колонії полягала лише в тому, що за постановою начальника установи засуджених, які відбули не менше половини строку покарання, сумлінно

ставляться до праці та не мають порушень режиму, дозволялося витрачати додаткові кошти на придбання продуктів харчування та предметів першої потреби (або в скасуванні цих поліпшених умов у випадку порушення вимог режиму). До речі, сьогодні аналогічні за змістом норми присутні й у чинному КВК України (ч. 2 ст. 138, ч. 2 ст. 139, ч. 3 ст. 140 тощо), проте навряд чи серйозно їх можна вважати такими, які спроможні ефективно забезпечувати належну мотивацію для правеслухняної поведінки засуджених. На неефективність цих норм та їх рудиментарний характер ми вже неодноразово звертали увагу науковців і практиків та пропонували взагалі виключити їх з КВК України (як і будь-які обмеження для засуджених щодо встановлення граничних сум грошей, які вони можуть витрачати для придбання продуктів харчування та предметів першої потреби).

Як регулює це питання чинний КВК України

У діючому КВК України інститут зміни умов тримання в межах однієї ВК закріплений у ст. 100 КВК, частина перша якої, зокрема, проголошує, що залежно від поведінки засудженого й ставлення до праці, в разі її наявності та навчання умови відбування покарання можуть змінюватися в межах однієї колонії або шляхом переведення до колонії іншого виду. Разом із тим у ч. 2 ст. 100 КВК України законодавець не дає нам однозначної та вичерпної відповіді на питання — в чому саме може полягати така зміна умов тримання засуджених в межах однієї ВК, а лише обмежується тим, що закріплює в ній процедурний (процесуальний) пот, рядок здійснення такої зміни, який полягає в наступному: «Зміна умов тримання в межах однієї колонії здійснюється за клопотанням начальника відді-

лення срсально-психологічної служби постановою начальника колонії. У випадках, якщо така постановою передбачає переведення засудженого в більш суворі умови тримання або збільшену обсяг встановлених правообмежень, вона обов'язково погоджується зі спостережкою комісією». І лише результат системного аналізу норм, закріплених у статтях 94—101 КВК України дає нам підстави дійти висновку, що зміна умов тримання засуджених до позбавлення волі в межах однієї ВК може полягати в переведенні засуджених зі структурної дільниці одного виду до структурної дільниці іншого виду в цій же колонії або з приміщень камерного типу в звичайній жилі приміщення (або навпаки) в колонії максимального рівня безпеки. Враховуючи обмежений обсяг публікації залишимо другий із них поза нашою увагою.

Частина перша ст. 94 КВК України передбачає, що у ВК мінімального і середнього рівня безпеки створюються дільниці: карантинна, діагностики і розподілу (далі — КДіР); ресоці-

алізації; посиленого контролю (далі — ПК); соціальної реабілітації (далі — СР); а у ВК максимального рівня безпеки: дільниці КДіР, дільниці ресоціалізації та дільниці ТК. Всі вказані вище дільниці ізолюються одна від одної. Переведення засуджених з однієї дільниці до іншої логічно повинно мати наслідком збільшення (або зменшення) обсягу прав* наданих засудженому, надання (або скасування) певних пільг.

Ілюзії новачі

На перший погляд складатиметься враження, що запроваджена КВК України система структурних дільниць є суттєвою законодавчою новачію, яка в порівнянні з відповідними нормами ВТК України передбачає більш ефективну систему, стимулів для правомірної поведінки засуджених і спроможну суттєво впливати на правовий статус засуджених. Проте таке припущення є дуже далеким від істини з наступних причин.

Відповідно до статей 94—95 КВК України в кожній ВК створюються дільниці КДіР, в якій протягом 14 днів утримуються всі новоприбулі засуджені. У

колоніях перебували сім днів, а неповнолітні засуджені у виховно-трудовах колоніях — 14 днів. Крім того, детально цілі, порядок обладнання і функціонування відділення КДіР були вписані в Положенні про відділення карантину, діагностики й розподілу засуджених установ виконання покарань, яке свого часу було затверджено наказом Департаменту від 17.03.2000 р. № 33. Отже, нічого принципово нового шляхом створенням цієї ізольованої дільниці КВК України не передбачив (крім закріплення її статусу і назви на законодавчому рівні).

Необгрунтованість і негуманність

Закріплену ж у ч. 4 ст. 94 КВК України норму, яка передбачає можливість переведення з дільниці КДіР відразу до дільниці ПК засуджених, які під час перебування у дільниці КДіР виявили високий ступінь соціально-педагогічної занедбаності й потяг до продовження протиправної поведінки навряд чи можна назвати обгрунтованою та гуманною. Така зміна умов тримання тягне за собою збільшення обсягу правообмежень для засудженого (само ізоляція та режим, передбачений для ВК максимального рівня безпеки). Проте детально й об'єктивно вивчити особистість засудженого та його наміри за 14 днів перебування засудженого у дільниці КДіР (навіть з урахуванням даних, отриманих під час попереднього ув'язнення під варту) для того, щоб прийняти обгрунтоване й законне рішення, практично неможливо, і тому ця норма містить у собі потенційну небезпеку безпідставного погіршення правового становища засудженого. Вважаю, що існування такої норми в КВК України взагалі суперечить змісту та основним принципам прогресивної системи відбування покарання, яка передбачає поступове зменшення (або збільшення) обсягу встановлених правообмежень у залежності від поведінки засудженого та його ставлення до праці. В даному ж випадку ми лише через 14 днів перебування засудженого у ВК приймаємо рішення про погіршення його правового становища й минаючи дільницю ресоціалізації, одразу переводимо засудженого до дільниці ПК. Крім того, жодної критики не витримує й сформульована в ч. 4 ст. 94 КВК України підстава для здійснення такого переведення: «виявлення засудженим під час перебування у дільниці КДіР високого ступеню соціально-педагогічної занедбаності і потягу до протиправної поведінки». Навряд чи що громіздку й незрозумілу для пересічного громадянина (а тим більше — для засудженого) психолого-педагогічну конструкцію можна назвати правовою підставою для зміни умов тримання засуджених у бік їх погіршення. Проте практика свідчить, що саме така зміна умов тримання дуже часто використовується адже старшіми ВК з метою здійснення тиску та впливу на засуджених.

У кожній ВК відповідно до частин 1,2 ст. 94 та ст. 96 КВК

Отже, дільницю ресоціалізації також навряд чи можна вважати новачією законодавця, оскільки нічого принципово нового (з точки зору умов відбування покарання засудженими) ним запроваджено не було.

Відповідно до ч. 3 ст. 94 та 4-1 ст. 95 КВК України, після відбуття передбаченого законом строку в дільниці КДіР, засуджені переводяться до дільниці ресоціалізації. Оскільки переведення засуджених із дільниці КДіР до дільниці ресоціалізації жодним чином не впливає на правовий статус засуджених, таке переведення не може бути віднесено до інституту зміни умов тримання в межах однієї ВК. Тим більше, що неможливим є й зворотне переведення: з дільниці ресоціалізації — до дільниці КДіР. У ВК мінімального рівня безпеки

Україні створюється дільниця ресоціалізації, в якій тримаються засуджені, переведені з дільниці КДІР, а також засуджені, переведені з інших дільниць у порядку, передбаченому КВК України (з дільниць СР або ПК). Засуджені, які тримаються в цій дільниці розподіляються по відділеннях соціально-психологічної служби (далі — СПС) й розміщуються в жилих приміщеннях з локальним сумісним проживанням членів відділення. Фактично такі ж умови тримання засуджених з аналогічним обсягом прав для засуджених передбачалися раніше ВТК України та Правилами 2000 р. За своєю сутністю (умови тримання, обсяг прав засуджених тощо) дільниця ресоціалізації за КВК України до останнього часу (протягом останніх 10 років) повністю відповідала звичайним умовам тримання, в яких за ВТК України перебували всі засуджені у виправно-трудовах колоніях після переведення з відділення КДІР. І лише нещодавно, з набранням чинності Законом України № 1186-VI від 8.04.2014р. «Про внесення змін до КВК України щодо адаптації правового статусу засуджених до Європейських стандартів» (далі — Закон від 8.04.2014 р.), правовий статус засуджених, які перебувають у дільниці ресоціалізації дещо змінився — згідно нової редакції ч. 4 ст. 110 КВК України ці засуджені мають право на отримання одного тривалого побачення один раз на 2 місяці (раніше — одне тривале побачення один раз на 3 місяці). До речі, дошліто звернути увагу й на той факт, що на сьогодні нова редакція ч. 4 ст. 110 КВК України суперечить змісту норм, закріплених у ч. 1 ст. 138, ч. 1 ст. 139 та ч. 2 ст. 140 КВК України, оскільки вони не були змінені й до цих пір передбачають, що засуджені до позбавлення волі у ВК, мінімального рівня безпеки із звичайними умовами тримання, середнього та максимального рівня безпеки мають право на однакову кількість побачень незалежно від того, в якій саме дільниці ВК вони перебувають — одне короткострокове побачення щомісяця й одне тривале побачення раз на три місяці. Отже, дільницю ресоціалізації також навряд чи можна вважати новачкою законодавця, оскільки нічого принципово нового (з точки зору умов відбукання покарання засудженими) ним запроваджено не було.

Дільниця реабілітації

Відповідно до частин 1, 6 ст. 94 КВК України у ВК мінімального та середнього рівня безпеки створюються дільниці соціальної реабілітації, в яких утримуються засуджені, переведені з дільниць КДІР та ресоціалізації, в порядку, передбаченому КВК України. Частина 1 ст. 99 КВК України уточнює, що в дільницях СР тримаються; а) вперше засуджені до позбавлення волі за злочини вчинені з необережності, злочини невеликої та середньої тяжкості; б) засуджені, переведені з дільниці ресоціалізації. Отже, засуджені першої категорії направляються до дільниці СР безпосередньо з дільниці КДІР (і таке переведення не є зміною умов тримання), а всі інші — переводяться з дільниці ресо-

ціалізації в порядку зміни умов тримання згідно вимог ч. 1 ст. 101 КВК України. Дільниці СР розташовуються, як правило, за межами охоронюваної зони ВК. При переведенні засудженого до дільниці СР правовий статус засудженого значно покращується в бік суттєвого зменшення обсягу встановлених правообмежень, оскільки такі засуджені можуть носити цивільний одяг, пересуватися поза межами дільниці з дозволу адміністрації (в межах населеного пункту), мати гроші та цінні речі, мати при собі портативні персональні комп'ютери та аксесуари до них, користуватися грошима без обмежень, отримувати короткострокові побачення без обмеження їх кількості, одне тривале побачення щомісяця тощо (ч. 2 ст. 99 КВК). Отже, переведення засудженого до дільниці СР дійсно можна вважати зміною умов тримання (в повному сенсі цього поняття), наслідком якої є суттєве покращення його правового статусу.

Проте справедливості заради необхідно зазначити, що норми, які визначають умови тримання засуджених у дільниці СР (за КВК України) були просто перенесені (запозичені) законодавцем із відповідних норм ВТК України, які регулювали правовий статус засуджених у виправно-трудовах колоніях-поселеннях і таким чином була утворена булімто «принципово нова» структурна дільниця у ВК.

Практика системи

Разом із тим не можна залишити поза увагою й той факт, що із запровадженням дільниці СР в окремих ВК протягом достатньо тривалого часу виникли проблеми виключно практичного характеру, які перешкождали можливості засуджених реалізувати свій законний інтерес на зміну умов тримання шляхом переведення з дільниці ресоціалізації до дільниці СР. Мова зокрема про ВК, які розташовані в межах великих населених пунктів (як правило, міст) де відсутні можливості обладнання таких дільниць за межами охоронюваної зони безпосередньо в межах населеного пункту. У таких ВК адміністрація, що підтверджувала практику, схилила засуджених до того, що вони письмово відмовлялися від такої зміни умов тримання «за власним бажанням». Це, в свою чергу, призводило до численних обґрунтованих скарг засуджених у різні інстанції щодо порушення їх законних інтересів. Вважаю, що для остаточного розв'язання цієї проблеми необхідно дозволити переведення засуджених із таких ВК до дільниці СР інших ВК того ж рівня безпеки (по можливості — в межах регіону відбування покарання), закріпивши підстави і порядок такого переведення в КВК України або відомчих актах Міністерства юстиції, оскільки законодавець можливість вишкнення такої ситуації взагалі не передбачив.

Переведення до дільниці посиленого контролю: дещо про підстави

Наступна ізольована дільниця ВК — це дільниця посиленого контролю (ПК). Утво-

рення цієї дільниці та порядок тримання в ній засуджених передбачені у частинах 1, 4 ст. 94, ст. 97 КВК України. Зокрема, ст. 97 кодексу передбачає, що у дільниці ПК ВК мінімального рівня безпеки тримаються умовами тримання і ВК середнього рівня безпеки засудженим встановлюється режим, передбачений у ВК максимального рівня безпеки, а засуджені у дільниці ПК ВК максимального рівня безпеки тримаються в приміщеннях камерного типу (далі — ПКТ). Умови перебування засуджених у цих дільницях деталізуються в пунктах 1, 2

РОЗДІЛУ XXX (ОСОБЛИВОСТІ ТРИМАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ У ДІЛЬНИЦЯХ ПОСИЛЕННОГО КОНТРОЛЮ) Правил внутрішнього розпорядку установ виконання покарань, які були затверджені наказом Міністерства юстиції України

При переведенні засудженого до дільниці СР його правовий статус значно покращується в бік суттєвого зменшення обсягу встановлених правообмежень.

від 29.12.2014 р. • № 2186/5 (далі — Правила 2014 р.). Відповідно до норм Правил 2014 р. у дільниці ПК засуджені тримаються в умовах суворої ізоляції окремо від інших засуджених. У дільницях ПК ВК мінімального рівня безпеки із загальними умовами тримання та середнього рівня безпеки засуджені розміщуються в звичайних жилих приміщеннях, а в дільницях ПК ВК максимального рівня безпеки — в ПКТ. Не створюються дільниці ПК у ВК для тримання жінок. Крім того, засуджені, які тримаються у дільниці ПК не мають права виходу з жилих приміщень та ПКТ, за винятком виходу на роботу та проведення прогулянок у встановлений розпорядком дня час, а також у випадках надання їм побачень, медичного обстеження та стаціонарної медичної допомоги, відвідування кімнати для виховної роботи

На перший погляд здається, що зміна умов тримання шляхом переведення до дільниці ПК повинна вкрай негативно позначитися на правовому статусі засудженого. Проте детальний аналіз відповідних норм КВК України та Правил 2014 р. свідчить, що переведення засудженого з дільниці ресоціалізації до дільниці ПК (і навпаки) впливає лише на:

1) Ступінь ізоляції засуджених;
2) суму грошей, яку дозволяється витратити засудженому на місяць для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби (лише у ВК мінімального та середнього рівня безпеки);
3) кількість тривалих побачень у дільниці ПК — одне тривале побачення надається засудженому раз на три місяці, а у дільниці ресоціалізації — один раз на два місяці.

На мій погляд, перспектива такого «суттєвого погіршення» умов тримання (особливо у

ВК мінімального та середнього рівня безпеки) навряд чи спроможна ефективно утримати засуджених негативної спрямованості або злісного порушника режиму відбування покарання від продовження протиправної поведінки. Не витримують критики й самі підстави переведення засуджених до дільниці ПК в порядку зміни умов тримання. Зокрема, ч. 4 ст. 94 КВК встановлює, що у дільниці ПК можуть триматися:

1) засуджені, які під час перебування у дільниці КДІР виявили високий ступінь соціально-педагогічної занедбаності і потяг до продовження злочинної поведінки;

2) засуджені, які не проявили готовності до самокерованої соціально-правомірної поведінки і переведені з інших дільниць у порядку, встановленому

КВК України.

На основних недоліках законодавчої конструкції та змісті першої частини цієї норми, яка надає можливість для переведення засуджених до дільниці ПК безпосередньо з дільниці КДІР ми вже детально зупинялися вище. Стосовно ж другої частини норми, закріпленої в ч. 4 ст. 94 КВК України необхідно зауважити наступне. По-перше, знову таки, закріплена в ній психолого-педагогічна конструкція «які не проявили готовності до самокерованої соціально-правомірної поведінки» не витримує жодної критики й не може бути визнана юридичною підставою для зміни умов тримання засуджених у бік їх погіршення. По-друге, проаналізуємо, з яких саме штих дільниць ВК законодавець дозволяє переводити засуджених до дільниці ПК.

Обмеження правового статусу засудженого виключно підзаконним нормативним актом — нонсенс

Частина 3 ст. 101 КВК означає: «Засуджені, які злісно порушують режим відбування покарання, можуть бути переведені: з дільниці соціальної реабілітації до іншої дільниці...». Отже, виходячи зі змісту цієї норми, до дільниці ПК (або дільниці ресоціалізації) з дільниці соціальної реабілітації можуть бути переведені засуджені, які злісно порушують режим відбування покарання. Таким чином, вказана норма містить ще одну самостійну підставу для переведення засуджених з дільниці соціальної реабілітації до дільниці ПК — злісне порушення режиму відбування покарання. В такому випадку залишається без відповіді запитання — чому ж законодавець у ч. 4 ст. 94 КВК

для цієї категорії засуджених (які переводяться до дільниці посиленого контролю з дільниці соціальної реабілітації на підставі ч. 3 ст. 101 КВК — за злісне порушення режиму відбування покарання) передбачає ще й таку самостійну підставу, як то: «не проявили готовності до самокерованої соціально-правомірної поведінки», і якою саме з них необхідно керуватися правозастосовувачу?

Крім того, юридична конструкція ч. 3 ст. 101 КВК України не передбачає на законодавчому рівні можливості переведення до дільниці ПК засуджених, які утримуються у дільниці ресоціалізації й злісно порушують режим відбування покарання. Хоча, знову таки, практика свідчить про протилежне — більшість засуджених переводяться до дільниці ПК в порядку зміни умов тримання саме з дільниці ресоціалізації ВК. І що парадоксально — єдиною підставою для такої зміни умов тримання виступає лише норма, закріплена в п. 2 Розділу XXVI (ОСОБЛИВОСТІ ЗМІНИ УМОВ ТРИМАННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ) Правил 2014 р., яка передбачає таку можливість виключно на рівні підзаконного нормативно-правового акта. На мою думку, це є повним нонсенсом — можливість обмеження правового статусу засуджених передбачається виключно підзаконним нормативним актом, хоча КВК України прямо такої можливості не встановлює. Можна стверджувати, що здійснюючи таке переведення засудженого з дільниці ресоціалізації до дільниці ПК за злісне порушення режиму відбування покарання, адміністрація ВК прямо порушує чинний закон і перевищує свої повноваження.

У контексті викладеного також не можна не звернути увагу й на той факт, що за понад 10-річний термін чинності КВК України (вступив у дію з 1.01.2004 р.) законодавець так і не спромігся усунути наведені вище недоліки в редакції ч. 3 ст. 101 КВК, хоча на необхідність внесення відповідних змін науковці неодноразово наголошували в своїх публікаціях та акцентували увагу спочатку Державного департаменту України з питань виконання покарань, а потім і Державної пенітенціарної служби України. Проте жодних заходів до усунення цієї прогалини так і не було вжито. До речі, такий стан справ не був би можливим, якщо б органи прокуратури, які здійснюють нагляд за дотриманням законності під час виконання (відбування) кримінальних покарань, не ігнорували порушення закону з боку адміністрації ВК при переведенні засуджених з дільниці ресоціалізації до дільниці ПК та проявили принциповість.

Суттєвим недоліком чинного кримінально-виконавчого законодавства є також і той факт, що ана КВК України, ана Правила 2014 р. не встановлюють хоча би мінімально допустимого строку перебування засудженого у дільниці ПК, після відбуття якого може бути вирішено питання про переведення засудженого назад до дільниці ресоціалізації.

(ДОЛІ — буде)

Інститут зміни умов тримання засуджених у межах однієї виправної колонії: проблемні аспекти

• продовження. Початок у № 10

Андрій ГЕЛЬ,
член Координаційного бюро з проблем кримінально-виконавчого права відділення кримінально-правових наук НАПрН України, доцент кафедри правознавства Вінницького національного аграрного університету, кандидат юридичних наук

Зміна умов тримання засуджених до довічного позбавлення волі

Наразі проаналізуємо норми КВК України, що регулюють інститут зміни умов тримання в межах однієї ВК для засуджених до довічного позбавлення волі чоловіків (оскільки жінки засуджені до цього виду покарання відбувають покарання у ВК середнього рівня безпеки й на них поширюються розглянуті вище норми КВК).

Для того, аби мати уяву наскільки можуть змінитися умови відбування покарання цієї категорією засуджених, проаналізуємо насамперед, в яких же умовах відбуває покарання переважна більшість таких засуджених. Згідно ч. 1 ст. 151 КВК України засуджені цієї категорії відбувають покарання в приміщеннях камерного типу (ПКТ), в яких розміщуються, як правило, по дві особи. На засуджених цієї категорії поширюються права й обов'язки засуджених до позбавлення волі, передбачені ст. 107 КВК України (ч. 2 ст. 151 КВК). Відповідно до ч. 3 ст. 151 КВК України до праці залучатися засуджені цієї категорії можуть виключно на території ВК з урахуванням вимог їх тримання у ПКТ. Згідно ч. 5 ст. 151 КВК засуджені до довічного позбавлення волі мають право витрачати на місяць для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби гроші, зароблені в колонії, в сумі до п'ятдесяти відсотків мінімального розміру заробітної плати, а також одержувати один раз на місяць короткострокове побачення та один раз на три місяці тривале побачення з близькими родичами. Щоденно цим засудженим надається прогулянка тривалістю одна година. Так звані «пільгові» норми закріплені в ч. 6 ст. 151 КВК України, яка передбачає, що за умови сумлінної поведінки й ставлення до праці після відбуття п'яти років строку покарання засудженому може бути дозволено додатково витрачати на місяць гроші в сумі двадцяти відсотків мінімального розміру заробітної плати (так звані «оплішені умови»), а після відбуття п'ятнадцяти років строку покарання — брати участь у групових заходах освітнього, культурно-масового та фізкультурно-оздоровчого характеру. На неефективність першої частини наведеної норми щодо

п спроможності стимулювати правослужну поведінку засудженого та її рудиментарність ми вже звертали увагу вище. Друга ж її частина є безперечно прогресивною, оскільки її застосування сприятиме соціалізації засудженого.

Безпосередньо підстави та зміст зміни умов тримання засуджених до довічного позбавлення волі чоловіків у бік зменшення обсягу встановлених правообмежень закріплені в ч. 2 ст. 151-1 КВК України, яка передбачає два різновиди зміни умов тримання в межах однієї ВК. Перший закріплений в абз. 2 ч. 2 ст. 151-1 КВК України, і передбачає, що засуджені можуть бути переведені з ПКТ, в яких тримаються дві особи, до багатомісних ПКТ ВК максимального рівня безпеки з наданням дозволу на участь у групових заходах освітнього, культурно-масового та фізкультурно-оздоровчого характеру в порядку, встановленому законодавством — після фактичного відбуття у таких приміщеннях не менш як 5 років строку покарання.

Другий, закріплений в абз. 3 цієї ж частини, передбачає можливість переведення засуджених із багатомісних ПКТ до звичайних жилих приміщень ВК максимального рівня безпеки — після фактичного відбуття в таких приміщеннях не менш як 5 років строку покарання.

Недоліки юридичної конструкції цих норм

Уже на перший погляд зрозуміло, що запропонована законодавцем зміна умов тримання містить низку прогресивних положень, спрямованих на зменшення ступеня ізоляції засуджених та підвищення рівня їх соціалізації, які можуть виступати дієвими й ефективними стимулами для мотивації правослужної поведінки засуджених. І це, безперечно, заслуговує позитивної оцінки. Разом із тим не можна не звернути увагу й на недоліки юридичної конструкції цих норм, які викликають яку науковців, так і в практиків цілу низку обґрунтованих запитань до законодавця, які, на жаль, поки що залишаються без відповіді.

По-перше, законодавець взагалі не визначає матеріальних підстав для застосування зміни умов тримання, а обмежується лише зазначенням виключно формальних підстав —

відбуття засудженим певної частини строку покарання у відповідних приміщеннях ВК максимального рівня безпеки — 5 років (як у першому, так і в другому випадках). Отже, існуюча редакція ч. 2 ст. 151-1 КВК України обґрунтовано дозволяє діяти висновку, що право на зміну умов тримання виникає в будь-якого засудженого після відбуття певного строку покарання, незалежно від його поведінки та ставлення до праці, що, безперечно, є абсурдом.

По-друге, виникає ряд запитань і формальна підстава, закріплена в абз. 2 ч. 2 ст. 151-1 КВК України — адже законодавець наголошує на необхідності «відбуття у таких приміщеннях не менш 5 років строку покарання». Тобто йдеться виключно про ПКТ, в яких засуджені утримуються по 2 особи. А як же бути у випадках, якщо засуджений під час досудового слідства та судового розгляду протягом тривалого часу (півроку, рік, два або більше років) перебував у слідчому ізоляторі рі (далі — СІЗО)? Якщо виходити з існуючої редакції абз. 2

яка виникає при застосуванні цієї норми. Зокрема, практика виконання цього виду покарання свідчить, що внаслідок браку в окремих ВК достатньої кількості відповідних ПКТ для тримання засуджених до довічного позбавлення волі чоловіків по 2 особи, дуже часто мають місце випадки, коли засуджені утримуються у ПКТ не по дві, а по три (іноді по чотири) особи. Виникає обґрунтоване запитання: як саме має діяти адміністрація ВК у таких випадках — чи повинна вона зараховувати час тримання засуджених у таких ПКТ у строк, який дає право на зміну умов тримання, чи ні? Адже законодавець чітко та однозначно вимагає, щоб засуджений відбув не менше 5 років саме в ПКТ на дві особи. Крім того, незрозуміло, як на практиці реально можливо обрахувати, скільки саме часу такий засуджений провів саме в ПКТ на дві особи, адже засуджені цієї категорії шотажне-переводяться до інших ПКТ відповідно до режимних вимог.

На жаль, чіткої та однозначної відповіді на це питання або

відповіді на поставлені вище запитання вона не дає. Більше того, за відсутності закріплення на нормативному рівні змісту поняття «багатомісний ПКТ», наведена вище норма Правил 2014 р. знову таки викликає більше запитань, ніж дає нам відповідь, і більш детально про цю проблему піде мова нижче.

«Багатомісність» ПКТ

Отже, по-третє — незрозуміло, що саме має на увазі законодавець у цьому самому абзаці під словосполученням «багатомісний» ПКТ, оскільки жодним чином не роз'яснює нам його змісту. Не містять відповідних роз'яснень і норм й відомі підзаконні нормативні акти Міністерства юстиції України та ДПтС України. Якщо виходити з контексту застосування цього поняття в КВК України, то можна дійти висновку, що й ПКТ, в яких тримаються по три або чотири засуджених особи, це вже «багатомісний ПКТ». Проте навряд чи можна серйозно сприймати як суттєву зміну умов тримання переведення засуджених із ПКТ, в якому вони тримаються по дві особи, до ПКТ, в яких тримаються по три або чотири особи.

Єдиним нормативним актом, в якому хоч якось було роз'яснено зміст дещо схожих (проте різних за змістом та назвою) понять — «маломісний» та «загальні» камери, на сьогодні залишаються лише Правила внутрішнього розпорядку слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України (затверджені наказом Міністерства юстиції від 18.03.2013 р. № 460/5). Зокрема, п. 12 Розділу III Правил визначає, що ув'язнені (засуджені), які перебувають у СІЗО, утримуються в маломісних (від 2 до 6 осіб) або загальних (від 7 осіб) камерах, проте відповіді на наше запитання — що ж таке багатомісні камери, нам знову таки не дає. На жаль, ця прогалина не була усунута й при прийнятті Правил 2014 р.

Необхідно зазначити, що на практиці, внаслідок нерегульованості цього важливого питання, мають місце непоодинокі випадки, коли адміністрація ВК намагається обмежити виключно формальним підходом до його вирішення — вносить постанову про зміну умов тримання засуджених (які відбули передбачений КВК України 5-річний строк покарання) шляхом переведення із ПКТ, в яких засуджені тримаються по дві особи, до багатомісних ПКТ, а насправді засуджений фактично так і продовжує утримуватися у тому ж самому ПКТ на три (іноді — на чотири) особи, в якому він і перебував. Наведене свідчить, що поняття «багатомісний ПКТ» потребує негайної конкретизації хоча би на рівні відомчих актів Міністерства юстиції України або ДПтС України.

Якщо у ВК (секторі) максимального рівня безпеки відсутні звичайні жили приміщення, переведення в такі приміщення іншої ВК здійснює, апеляційною комісією ДПтС України за затітм регіональної комісії та поданням адміністрації ВК,

Ч. 2 ст. 151-1 КВК України, то строк перебування в СІЗО в даному випадку засудженому для отримання права на зміну умов тримання не зараховується. Хоча норма, закріплена в ч. 5 ст. 72 КК України, передбачає, що попереднє ув'язнення зараховується судом у строк покарання в разі засудження до позбавлення волі день за день.

Існуючу редакцію формальної підстави для зміни умов тримання стосовно засуджених до довічного можна обґрунтовано вважати дискримінаційною, адже для осіб, засуджених до позбавлення волі на певний строк, законодавець таких обмежень не передбачає і строк перебування їх у СІЗО в повному обсязі враховується при обрахуванні настання строку для застосування різноманітних пільг, в тому числі й для застосування зміни умов тримання. На мою думку, строк перебування засудженого в СІЗО також повинен зараховуватися в строк, який дає право на зміну умов тримання і для осіб, засуджених до довічного позбавлення волі.

Крім того, не можна не звернути уваги й на наступну проблему практичного характеру,

роз'яснень ані законодавець, ані акти Міністерства юстиції України чи ДПтС України поки що не дають, чим ускладнюють застосування цієї норми на практиці. Й лише частково якось намагаються пролити світло на можливість вирішення цієї проблеми нещодавно прийнятті Правила 2014 р. Зокрема, в п. 5 розділу XXVI (Особливості зміни умов тримання засуджених до позбавлення волі) Правил 2014 р. міститься норма, яка передбачає, що у випадках, коли у ВК (секторі) максимального рівня безпеки відсутні камери для тримання засуджених до довічного позбавлення волі по дві особи і якщо з дати прибуття до установи засуджений тримався в багатомісному ПКТ, після відбуття в таких приміщеннях не менше ніж п'яти років строку покарання начальник установи виконання покарань зобов'язаний вивести постанову про можливість тримання засудженого в багатомісних ПКТ, а з дати винесення такої постанови здійснюється відлік строку для подальшого переведення засудженого до довічного позбавлення волі -з багатомісних ПКТ до звичайних жилих приміщень. Проте вичерпної

Необхідність обладнання багатомісних камер

Не можна також не звернути увагу й на той факт, що саме з внесенням змін Законом від 8.04.2014 р до ст. 151-1 КВК України питання про необхідність обладнання значної кількості таких багатомісних камер на сьогодні набуває особливої актуальності, адже мінімальний строк, з яким законодавець пов'язує можливість засудженого реалізувати свій законний інтерес на зміну умов тримання зменшився в 3 рази (з 15 — до 5 років), що логічно буде потребувати відповідного матеріально-технічного забезпечення — обладнання необхідної кількості приміщень такого типу. Існує небезпека, що за відсутності у ВК необхідних технічних можливостей, адміністрація ВК може діяти вже перевіреними методами — або засудженим відмовлятимуть у зміні умов тримання під вигаданими приводами, або ж формально винеситиметься постанова про зміну умов тримання, без реального переведення засудженого до багатомісних ПКТ.

Законодавчі колізії

По-четверте, існуюча редакція абз. 2 ч. 2 ст. 151-1 КВК України дає підстави вважати, що переведення засуджених до багатомісних ПКТ автоматично тягне за собою надання дозволу на участь у групових заходах освітнього, культурно-масового та фізкультурно-оздоровчого характеру. На користь такого припущення свідчить і той факт, що у КВК України відсутня норма, яка б передбачала підстави скасування або відмови в наданні такого дозволу. Якщо це так, то тоді взагалі позбавлено будь-якого сенсу існування окремої норми аналогічного змісту, що закріплена в другій частині речення ч. 6 ст. 151 КВК України. Крім того, в контексті розгляданого питання, не можна залишити поза увагою і той факт, що законодавець, вносячи зміни до КВК України Законом від 8.04.12 р. чомусь «забув» у ч. 6 ст. 151 КВК України замінити цифру «15» на цифру «5», внаслідок чого виникла колізія між нормами, що містяться ч. 6 ст. 151 та абз. 2 ч. 2 ст. 151-1 КВК України. Адже ч. 6 ст. 151 КВК передбачає можливість надання засудженому дозволу брати участь у групових заходах освітнього, культурно-масового та фізкультурно-оздоровчого характеру — після відбуття 15 років строку покарання, а редакція абз. 2 ч. 2 ст. 151-1 КВК України передбачає можливість надання цього ж дозволу засудженому після фактичного відбуття в таких приміщеннях не менш як п'яти років строку покарання. Можна припустити, що в даному випадку законодавець просто була допущена технічна помилка, яка й призвела до колізії норм.

Разом із тим виникає й інше питання — з яких саме міркувань виходив законодавець, якщо при застосуванні однієї й тієї ж пільги (надання вказаного вище дозволу) він порізно закріплює порядок обчислення строку для її застосування в різних нормах КВК України? Зокрема, в ч. 6 ст. 151 КВК України йдеться лише про необхідність відбуття певного

строку покарання (на сьогодні — 15 років), а в абз. 2 ч. 2 ст. 151-1 КВК України — вже про необхідність відбуття певного строку покарання (5 років) виключно у ПКТ по дві особи. Отже, зрозуміло, що в даних випадках мова про два зовсім різні порядки обчислення строку покарання, що вбачається, м'яко кажучи некоректним.

Переведення до звичайних приміщень

Стосовно ж норми, закріпленої в абз. 3 ч. 2 ст. 151-1 КВК України, яка регламентує другий вид зміни умов тримання — шляхом переведення засуджених із багатомісних ПКТ до звичайних жилих приміщень, необхідно зауважити наступне. Юридична конструкція цієї норми суттєвих зауважень майже не викликає, за виключенням знову таки факту відсутності в КВК України жодних матеріальних підстав для її застосування. Проте можливість застосування цієї норми на практиці до останнього часу в окремих ВК також залишалась проблематичною, оскільки її реалізація вимагала обладнання у відповідних ВК максимального рівня безпеки з покamerним розміщенням засуджених дільниць із звичайними жилими приміщеннями, що не завжди відповідало технічним можливостям установ. Нещодавно цю проблему було вирішено, адже норма, яка міститься в п. 5 Розділу XXVI Правил 2014 р. передбачає, що в разі якщо у ВК (секторі) максимального рівня безпеки відсутні звичайні жили приміщення, переведення в такі приміщення іншої ВК здійснюється апеляційною комісією ДПГС України за запитом регіональної комісії та поданням адміністрації ВК.

доцільно звернути увагу й на той факт, що законодавцем недостатньо чітко та однозначно прописана й норма, закріплена в ч. 3 ст. 151-1 КВК України, яка передбачає, що у випадках злісного порушення встановленого порядку відбування покарання засуджені можуть бути переведені із звичайних жилих приміщень до приміщень камерного типу ВК максимального рівня безпеки. Незрозуміло, які саме ПКТ у цьому випадку законодавець має на увазі, адже в ч. 2 ст. 151-1 КВК України законодавець говорить як про ПКТ, в яких засуджені тримаються по дві особи, так і про багатомісні ПКТ. Логічно все ж таки припустити, що законодавець мав на увазі багатомісні ПКТ, оскільки саме з таких ПКТ засуджені переводяться до звичайних жилих приміщень.

Інші недоліки законодавства

До недоліків чинного законодавства, що регулює зміну умов тримання засуджених до довічного позбавлення волі чоловіків можна віднести також і дискримінаційний, на мій по-

гляд, зміст норми, закріпленої в ч. 4 ст. 151-1 КВК України, яка передбачає, що зміна умов тримання не застосовується до засуджених до довічного позбавлення волі, які хворіють на венеричні захворювання, активну форму туберкульозу та психічні розлади. Бажання законодавця обмежити можливість розповсюдження інфекційних захворювань та запобігти утворенню конфліктних ситуацій із засудженими, які страждають на психічні розлади, є зрозумілим. Проте не можна не врахувати, що зміна умов тримання шляхом переведення до багатомісних ПКТ може бути застосована не раніше ніж через 5 років відбування покарання засудженим у ПКТ на дві особи, а цей строк вбачається достатнім, аби адміністрація ВК вжила необхідних заходів щодо належного лікування перелічених вище соматичних хвороб у засуджених. Стосовно ж засуджених цієї категорії з психічними розладами, доцільно зауважити наступне. По-перше, як свідчить практика, до категорії засуджених, котрі страждають на психічні розлади, можна віднести переважно більшість засуджених, які відбувають даний вид покарання. По-друге,

створює потенційну загрозу порушення принципу законності, а в окремих випадках і прямо призводить до його порушення.

2. У своїй переважній більшості норми КВК України, що регулюють Інститут зміни умов тримання в межах однієї ВК для засуджених, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі на певний строк, навряд чи можна визнати ефективними й та такими, що спроможні виконувати своє головне завдання — бути мотиваційним рушієм для правослудної поведінки засуджених під час відбування покарання та дієво впливати на зміну їх правового статусу. Єдиною більш-менш ефективною складовою цього інституту, яка дійсно спроможна бути дієвим стимулом для законслудної поведінки засудженого й реально впливати на суттєву зміну його правового статусу, на сьогодні залишається лише зміна умов тримання шляхом переведення, засудженого з дільниці ресоціалізації до дільниці СР (яка за умовами тримання є аналогом виправно-трудової колонії поселення за ВТК України).

3. Інститут зміни умов тримання в межах однієї ВК на сьогодні залишається мало-

«Зміна умов тримання в межах однієї колонії здійснюється за клопотанням начальника відділення соціально-психологічної служби постановою начальника колонії й полягає в переведенні засуджених з однієї структурної дільниці колонії до іншої; з приміщень камерного типу у звичайні житлові приміщення, або із звичайних житлових приміщень до приміщень камерного типу виправних колоній максимального рівня безпеки.

У випадках, якщо зміна умов тримання передбачає переведення засудженого в більш суворі умови тримання або збільшує обсяг встановлених правобмежень, постанова начальника обов'язково погоджується зі спостережною комісією.

Не є зміною умов тримання переведення засуджених з дільниці карантину, діагностики і розподілу до іншої структурної дільниці колонії.

4. Першу частину речення в ч. 3 ст. 101 КВК України викласти в наступній редакції: «Засуджені, які злісно порушують режим відбування покарання, можуть бути переведені: з дільниці ресоціалізації до дільниці посиленого контролю; з дільниці соціальної реабілітації до дільниці ресоціалізації...».

5. Із частини шостої ст. 151 КВК України слова «а після відбуття п'ятнадцяти років строку покарання — брати участь у групових заходах освітнього, культурно-масового та фізкультурно-оздоровчого характеру» виключити.

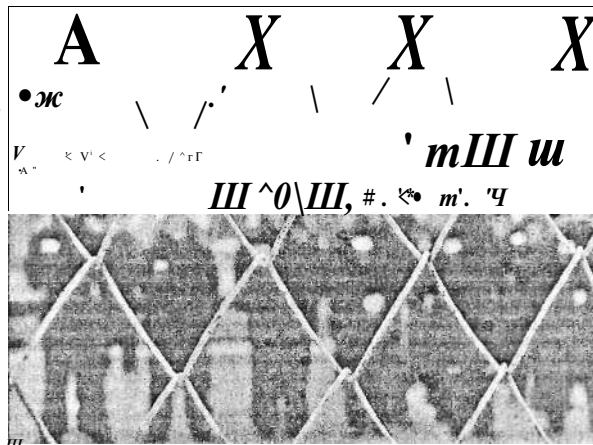
6. Абзаци перший частини другої ст. 151-1 КВК України викласти в наступній редакції: «За сумлінної поведінки та ставлення як до праці, в разі наявності достатньої мотивації до діяльності чоловіки можуть бути переведені...».

7. В абзаци другому частини другої ст. 151-1 КВК України слова «після фактичного відбуття в таких приміщеннях не менш як п'яти років строку покарання» замінити словами: «після фактичного відбуття не менш як п'яти років строку покарання».

8. Частину третю ст. 151-1 КВК України викласти в наступній редакції: «Засуджені до довічного позбавлення волі, які злісно порушують установлений порядок відбування покарання, можуть бути переведені: із звичайних жилих приміщень до багатомісних приміщень камерного типу виправної колонії (сектору) максимального рівня безпеки; з багатомісних приміщень камерного типу до приміщень камерного типу, в яких тримаються по дві особи виправної колонії (сектору) максимального рівня безпеки».

9. Частину четверту ст. 151-1 КВК України виключити.

10. На рівні відомчого нормативного акту Міністерства юстиції України закріпити та розтлумачити зміст поняття «багатомісні приміщення камерного типу».

незрозуміло, яким саме чином повинно бути діагностовано наявність такого психічного захворювання в засудженого — за висновком судово-психіатричної експертизи чи достатньо діагнозу лікаря-психіатра медичної частини ВК.

Крім того, для категорії засуджених можна передбачити й окреме їх тримання від інших засуджених. До речі, стосовно осіб, засуджених до позбавлення волі на певний строк, законодавець таких обмежень не встановлює.

Висновки

1. Норми КВК України, що регулюють інститут зміни умов тримання в межах однієї ВК, як щодо засуджених до позбавлення волі на певний строк, так і щодо засуджених до довічного позбавлення волі чоловіків, містять цілу низку прогалин і суперечностей, що Істотно ускладнює процес їх однозначного тлумачення та правильного застосування, на практиці, обмежує можливість засуджених щодо застосування до них інституту зміни умов тримання,

ефективним і тому потребує кардинальних, науково обгрунтованих змін.

Із метою усунення недоліків і прогалин чинного кримінально-виконавчого законодавства, що регулює інститут зміни умов тримання засуджених в межах однієї ВК пропонуємо наступне:

1. Частину четверту ст. 94 КВК України викласти в наступній редакції:

«У дільниці посиленого контролю тримаються засуджені чоловіки, переведені з дільниці ресоціалізації за злісне порушення режиму відбування покарання в порядку, встановленому цим Кодексом».

2. Частину четверту ст. 97 КВК України викласти в наступній редакції:

«Засуджений переводиться з дільниці посиленого контролю до дільниці ресоціалізації в порядку, встановленому цим Кодексом не раніше ніж через три місяці перебування у дільниці посиленого контролю за умови відсутності в нього стягнень».

3. Частину другу ст. 100 КВК України викласти в наступній редакції: ..